

Maria Gładyszowa
(27.07.1912–23.03.1994)

W dniu 23 marca 1994 r. etnografia polska poniosła wielką stratę. Tego dnia w Krakowie w wieku 81 lat zmarła doc. dr hab. Maria Gładyszowa, która od momentu powstania ówczesnego Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk – tj. od 1954 r. – związana była z Zakładem Etnografii tego Instytutu (w latach 1980–1982 pełniła funkcję kierownika).

Maria Gładyszowa urodziła się 27 lipca 1912 r. we Lwowie. Ojcem Jej był doktor medycyny Zygmunt Rehan, matką zaś Janina z Langmanów. Egzamin dojrzałości złożyła w 1931 r. w Rybniku. Następnie wstąpiła na Uniwersytet Jagielloński, na którym w 1937 r. otrzymała dyplom magistra filozofii ze specjalnością geografii i etnografii. Jeszcze w trakcie studiów, w 1936 r., ukończyła roczny kurs Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, zaś po rocznej praktyce w Gimnazjum Państwowym Żeńskim w Krakowie złożyła egzamin państwowy na nauczyciela szkół średnich. Od 1937 r. pracowała w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym i zawodowym w Krakowie. Pracę tę kontynuowała podczas okupacji hitlerowskiej, biorąc udział w tajnym nauczaniu, organizowanym przez Ośrodek Tajnego

Nauczania nr 1 w Krakowie. Ponadto od grudnia 1939 r. do kwietnia 1945 r. pracowała w Sekcji dla Uchodźców i Wysiedlonych, kierowanej przez Obywatelski Komitet Pomocy w Krakowie.

Maria Gładyszowa w 1938 r. zawarła związek małżeński z Mieczysławem Gładyszem, który odegrał wielką rolę w Jej pracach etnograficznych. Wspólnie bowiem prowadzili badania terenowe (szczególnie na obszarze Śląska), wydawnicze oraz bibliograficzne. Już w 1938 r. Maria Gładyszowa kierowała instruktorskim obozem zorganizowanym przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. W 1939 r. uczestniczyła w etnograficznych zespołowych badaniach terenowych na Śląsku, które prowadzone były przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie i Instytut Śląski w Katowicach. Kontynuowała je po zakończeniu II wojny światowej – w 1946 i 1948 r.

W latach 1946–1949 była asystentem wolontariuszem przy Katedrze Etnografii Słowian UJ. Z Katedrą tą współpracowała także w latach późniejszych (1968–1972), konsultując prace magisterskie. W latach 1950–1953 pracowała w Muzeum Kultur Ludowych w Warszawie, prowadząc delegaturę tegoż Muzeum w Krakowie. W tym okresie (1952 i 1953 r.) współpracowała z Katedrą Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego, pełniąc funkcję instruktora na Międzyuczelnianych Obozach Etnograficznych.

W 1954 r. Maria Gładyszowa rozpoczęła pracę w Zakładzie Etnografii IHKM PAN w Krakowie (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii), w którym zatrudniona była do 1982 r., tj. do momentu przejścia na emeryturę. Tytuł doktora nauk humanistycznych uzyskała w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1961 r. na podstawie pracy pt. *Wiedza ludowa o gwiazdach*, której promotorem był prof. dr Kazimierz Dobrowolski. Praca ta została opublikowana w 1960 r. Rozprawę habilitacyjną stanowiła wydana w 1978 r. monografia pt. *Górnośląskie budownictwo ludowe*, w 1979 r. zaś otrzymała tytuł doktora habilitowanego i stanowisko docenta w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN, w którym odbyło się Jej kolokwium habilitacyjne.

Zainteresowania badawcze Marii Gładyszowej koncentrowały się m.in. na zagadnieniach metodycznych związanych przede wszystkim z przygotowaniem założeń teoretycznych oraz problematyki zespołowych badań etnograficznych, poświęconych wybranym dziedzinom Polski południowej, głównie Śląska i Karpat.

Kolejnym nurtem Jej zainteresowań naukowych była architektura ludowa. Opracowania na ten temat były rezultatem dogłębnych badań empirycznych i poszukiwań archiwalnych. Dotyczyły one przede wszystkim górnośląskiego budownictwa i jego przemian. Prace te są istotnym wkładem w rozumienie procesów historycznych kultury wsi śląskiej i karpackiej. Na te zagadnienia zwracała uwagę w swych licznych publikacjach¹. Na szczególną uwagę zasługuje rozprawa habilitacyjna Marii Gładyszowej pt. *Górnośląskie budownictwo*

¹ Zob. załączony wykaz prac Marii Gładyszowej.

ludowe, która jest pierwszą monografią tematyczną obejmującą swym zasięgiem cały obszar Górnego Śląska. Dokonała w niej analizy zmian typologicznych i strukturalnych, roli podłoża historycznego oraz zależności od układów ekonomiczno-społecznych i środowiska geograficznego, a także obcych wpływów w zakresie przemian kultury chłopskiej.

Budownictwo ludowe było również tematem rozdziału syntetycznego opracowania przygotowanego przez Marię Gładyszową do zbiorowego wydawnictwa pt. *Etnografia Polska. Przemiany kultury ludowej*, t. 1.

Istotnym polem działalności naukowej i organizacyjnej Marii Gładyszowej była Międzynarodowa Komisja do Badania Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach, z którą związana była od 1960 r., a od 1985 r. kierowała polską sekcją tej Komisji. Była członkiem międzynarodowego zespołu autorskiego, przygotowującego monografię ludowego budownictwa mieszkalnego Karpat i Bałkanów. Rozdział dotyczący Polski (napisany wspólnie z doc. dr hab. D. Tylkową) został złożony na ręce naczelnego redaktora prof. dr V. Frolca w Brnie i czeka na wydanie.

Maria Gładyszowa włożyła również wiele wysiłku w redakcję zespołowego opracowania kultury ludowej w Polsce, którą powierzono Jej w 1970 r., a która miała stanowić jeden z rozdziałów trzutomowego międzynarodowego wydawnictwa pt. „Kultura ludowa narodów słowiańskich”. Praca ta również została ukończona, ale niestety dotychczas jej nie wydano. Ponadto M. Gładyszowa prowadziła prace redakcyjne dwutomowego wydawnictwa pt. *Stare i Nowe Siolkowice*. Była też redaktorem 2 tomu „Etnografii Polskiej”.

Maria Gładyszowa przez wiele lat uczestniczyła w zespołowych pracach bibliograficznych, realizowanych przez Zakład Etnografii IHKM PAN w Krakowie, których część została opublikowana.

Zaznaczyć jeszcze wypada, że Maria Gładyszowa związana była – zwłaszcza w początkowym okresie zatrudnienia – z opracowaniem *Polskiego Atlasu Etnograficznego*, a w 1973 r. została powołana na członka Komitetu Redakcyjnego tego *Atlasu*.

Swoje doświadczenia badawcze i rezultaty prac naukowych wielokrotnie prezentowała na licznych konferencjach krajowych i zagranicznych. Wygłaszane przez nią referaty dotyczyły przede wszystkim problematyki budownictwa ludowego w Karpatach.

Maria Gładyszowa od 1948 r. była członkiem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, a od 1973 r. – tj. z chwilą reaktywizacji – Komisji Etnograficznej przy Oddziale PAN w Krakowie. Jako przewodnicząca Komisji do Badania Kultury Ludowej w Karpatach od 1985 r. wchodziła w skład Komitetu Nauk Etnologicznych PAN.

Dorobek naukowy Marii Gładyszowej stanowi pokaźny wkład w badania etnografii polskiej, nie tylko w zakresie architektury ludowej, ale także metod postępowania badawczego i historycznego spojrzenia na procesy rozwojowe, ich wielostronne uwarunkowania i powiązania.

Maria Gładyszowa reprezentowała typ badacza o skrytyzowanych poglądach na cel i sposób postępowania badawczego, samodzielnego, sumiennego i odpowiedzialnego.

Po przejściu na emeryturę utrzymywała stały kontakt z Pracownią Etnologii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie, uczestnicząc w zebraniach naukowych, będąc życzliwym doradcą i krytykiem. Długo będziemy odczuwać brak Jej obecności.

Pogrzeb doc. dr hab. Marii Gładyszowej odbył się 1 kwietnia 1994 r. na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. W imieniu Pracowni Etnologii żegnała Ją doc. dr hab. Danuta Tylkowa – kierownik Pracowni, Komisji Etnograficznej zaś – jej przewodnicząca – doc. dr hab. Zofia Szromba-Rysowa. Hołd oddali Jej również przedstawiciele Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych, którego Maria Gładyszowa była czynnym członkiem.

WYKAZ PRAC MARII GLADYSZOWEJ

I. Monografie

- 1960 *Wiedza ludowa o gwiazdach*, Wrocław.
1978 *Górnośląskie budownictwo ludowe*, Wrocław.

II. Artykuły

- 1938 *Strój Jacków Jabłonkowskich*, „Orli Lot”, R. 18, nr 7, s. 111–112 (jako Maria Rehanówna).
1952 *Ludowa wiedza o gwiazdach*, Sprawozdania PAU, t. 53, nr 4, Kraków s. 230–232.
1956 *Zespołowe etnograficzne badania terenowe na Górnym Śląsku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 4, nr 2, s. 382–390.
1956 *Zarys rozwoju budownictwa ludowego w Siolkowicach Starych w XIX i XX w.*, „Etnografia Polska”, t. 1, s. 200–213.
1961 *Powojenna działalność etnograficzna w Rumunii ze szczególnym uwzględnieniem badań życia pasterskiego*, „Etnografia Polska”, t. 5, s. 314–329 (wspólnie z N. Dunarem).
1963 *Budownictwo*, [w:] *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 1, Wrocław, s. 349–508.
1964 *Gwiazdy*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 2, cz. 1, Wrocław, s. 180–181.
1964 *Problematyka i stan badań nad budownictwem ludowym w Karpatach Polskich*, [w:] *Międzynarodowa konferencja w sprawie badań kultury ludowej w Karpatach*, Kraków (powielone).
1966 *Młyny mączne*, [w:] *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 2, Wrocław, s. 201–260.
1967 *O budownictwie ludowym w Karpatach Polskich. Zagadnienia, metody i kierunki badawcze*, „Etnografia Polska”, t. 11, s. 99–111.
1968 *Czechosłowackie bibliografie etnograficzne dla regionów karpaccich*, „Etnografia Polska”, t. 12, s. 555–559.
1969 *Śląsk, kultura ludowa a kultura narodowa*, „Współczesność”, R. 14, nr 25, s. 6.
1972 *Przeobrażenia w budownictwie ludowym w Karpatach Polskich w latach 1946–1967, na przykładzie Beskidu Śląskiego*, [w:] *L'udova kul'tura v Karpatoch*, Bratislava, s. 175–187.

- 1973 *Problematyka zmian polskiej kultury chłopskiej w badaniach regionalnych po II wojnie światowej*, [w:] *Zmiany kultury chłopskiej*, Wrocław, s. 111–134.
- 1973 *The Changing Peasant Culture in Polish Post-War Studies*, [w:] *Poland at the 9th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, Wrocław, s. 17–42.
- 1974 *Autour de la problématique des recherches sur le bâtiment populaire dans les Karpates Polonaises. (Relations entre la structure professionnelle de la famille et la fonction de locaux dans la closerie et leur équipement)*, [w:] *L'udové staviteľstvo v karpatskej oblasti*, Bratislava, s. 103–112.
- 1975 *Polish Ethnography and Study of Folklore at the 7th International Congress of Slavists*, „*Ethnologia Polona*”, vol. 1, s. 234–248.
- 1975 *Some Problems of Researches on the Folk Culture in the Silesian Beskids*, „*Ethnologia Polona*”, vol. 1, s. 75–89.
- 1975 *Z obrad VII Międzynarodowego Kongresu Sławistów*, „*Etnografia Polska*”, t. 19, z. 1, s. 11–30.
- 1976 *Budownictwo*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. 1, Wrocław, s. 279–327.
- 1976 *Tematyka i problemy międzynarodowej sesji poświęconej „Etnografii narodów słowiańskich”*, „*Etnografia Polska*”, t. 20, z. 2, s. 215–220.
- 1978 *Tendencje współczesnych przemian w kulturze ludności góralskiej*, [w:] *Przemiany ludowych tradycji w súčasnosti*, t. 2, Bratislava, s. 247–268.
- 1978 *The Problem of Territorial Differentiation in Polish Folk Architecture*, „*Ethnologia Polona*”, vol. 4, s. 65–75.
- 1981 *Uwarunkowania budownictwa ludowego w wybranych regionach Karpat Polskich*, „*Etnografia Polska*”, t. 25, z. 2, s. 159–172.
- 1984 *Budownictwo i struktura osadnicza*, „*Etnografia Polska*”, t. 28, z. 1, s. 35–71.
- 1984 *Wprowadzenie*, „*Etnografia Polska*”, t. 28, z. 1, s. 9–15.

III. Recenzje i sprawozdania

- 1961 R. Śmiałowski, *Architektura i budownictwo pasterskie w Tatrach Polskich*, Kraków 1959, „*Etnografia Polska*”, t. 5, s. 398–400.
- 1963 W. Krassowski, *Architektura drewniana w Polsce*, Warszawa 1961, „*Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*”, R. 11, nr 1, s. 124–126.
- 1964 *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 1, Wrocław 1963, „*Demos*”, R. 5, z. 1, s. 33–34.
- 1965 E. Baláš, *Mnohoboké stodoly v indikáčních skicách stavilního katastru*, „*Český lid*”, R. 51, z. 1, „*Etnografia Polska*”, t. 9, s. 585–588.
- 1965 *Internationale Konferenz zur Erforschung der Volkskultur in den Karpaten und den benachbarten Gebirgsgegenden*, „*Demos*”, R. 6, z. 2, s. 227–229.
- 1966 M. Gładysz, *Śląsk Oskara Kolberga*, [w:] O. Kolberg, *Śląsk*, Kraków, 1965, „*Demos*”, R. 7, z. 2, s. 190–191.
- 1966 M. Gładysz, *Bibliografia etnografii Śląska w zarysie*, Katowice 1966, „*Demos*”, R. 7, z. 2, s. 172–173.
- 1967 M. Gładysz, *Z badań nad współczesną sztuką ludową*, *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Etnograficzne*, z. 3, 1967, „*Demos*”, R. 8, z. 2, s. 220–222.
- 1967 *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 2, Wrocław 1966, „*Demos*”, R. 8, z. 1, s. 45–47.
- 1968 A. Zambrzycka-Kunachowicz, *Odrobki jako forma współdziałania gospodarczego na wsi. Na przykładzie wsi Owsiszcz, pow. Racibórz*, Opole 1967, „*Demos*”, R. 9, z. 1, s. 68–69.
- 1969 *Międzynarodowa Konferencja w sprawie badań kultury Ludowej w Karpatach*, „*Etnografia Polska*”, t. 13, s. 250–261.
- 1969 E. Dąmbska, *O rozwoju konstrukcji schodów drewnianych w zabytkowym budownictwie polskim*, „*Etnografia Polska*”, t. 12, 1968, „*Demos*”, R. 10, z. 1, s. 58.

- 1969 R. Śmiałowski i E. Dąbska, *Budownictwo drewniane i młyny wietrzne na Ziemi Lubuskiej*, Poznań 1968, „Demos”, R. 10, z. 1, s. 60–61.
- 1970 J. Grabowski, *Dawna polska rzeźba ludowa*, Warszawa 1968, „Demos”, R. 11, z. 1, s. 50–51.
- 1980 *O projekcie syntetycznego opracowania architektury ludowej na obszarze karpacko-balkańskim*, „Etnografia Polska”, t. 24, z. 1, s. 321–323.
- 1982 *Konferencja poświęcona badaniom kultury ludowej w Karpatach i na Bałkanach*, „Etnografia Polska”, t. 26, z. 1, s. 299–301 (wspólnie z D. Tylkową).

IV. Bibliografie, indeksy, inne

- 1959 „Etnografia Polska”, t. 2 (redaktor tomu).
- 1960 *Bibliografia historii kultury ludowej Karpat. Materiały do bibliografii polskiej*, cz. 1, Warszawa (współudział).
- 1961 *Kwestionariusz do budownictwa pasterskiego*, Kraków (powielone).
- 1963 *Kwestionariusz do budownictwa ludowego*, Kraków (powielone).
- 1963 *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 1, Wrocław (sekretarz redakcji).
- 1966 M. Gładysz, *Bibliografia etnografii Śląska w zarysie*, Katowice (współudział).
- 1966 Indeks nazwisk, Indeks nazw geograficznych i etnograficznych, Indeks rzeczowy, [w:] *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 2, s. 326–342.
- 1966 *Stare i Nowe Siolkowice*, cz. 2, Wrocław (sekretarz redakcji).
- 1973 *Etnografia*, [w:] *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki (1968–1972)*, Warszawa, t. 1, s. 29–142.
- 1974 M. Gładysz, *Polska bibliografia historii kultury ludowej Karpat za lata 1968–1972*, [w:] *L'udove stavitelstvo v karpatskej oblasti*, Bratislava, s. 295–319 (współudział).
- 1981 *Bibliographia ethnographica Carpatobalcanica*, t. 1, *Lidová architektura*, Brno, s. 79–92 (rozdz. dot. Polski – wspólnie z D. Tylkową).

Zofia Szromba-Rysowa, Danuta Tylkowa